

138

SEVINÇLİ,

Efdal (Öğr. Gör.), "Yaman Bir Muhalif Abdulkadir Kemali (Öğütçü) Bey Üstüne Notlar", *Tarih ve Toplum*, 25, (1986), 49 - 51.

ABDÜLKADİR KEMÂLİ İÇİN

“Yaman Bir Muhalif: Abdülkadir Kemâlî (Öğütçü)” İçin Notlar:

EFDAL SEVİNÇLİ .

Tarih ve Toplum'un Ağustos-1985 tarihli 20. sayısında, Yakın Tarihimizden Portreler başlığıyla, Sayın Taha Toros'un tanıtımını yaptığı “Yaman Bir Muhalif: Abdülkadir Kemâlî (Öğütçü)” adlı yazısından ilginç bilgiler edindik. Gerçekten yaman bir “muhalif” oluşuyla, II. Meşrutiyet döneminden gelen ününü Cumhuriyet döneminde de sürdüren Kemâlî Bey için burada, basın tarihimizdeki yerine yazarlık çabalarına ve muhalifliğine ilişkin kimi bilgileri eklemenin, T. Toros Bey'in yazısını tamamlayacağına, hattâ yeni araştırmalara da yardımcı olacağına inanmak istiyorum...

II. Meşrutiyet'in coşkusu içinde, öğrenimini yaptığı Hukuk Mektebi'nde politikayla, edebiyatla içiçe yaşayan Kemâlî Bey'in; sahipliğini, yazı işleri sorumluluğunu yüklediği dergiler çıkarttığını, yazılar yazdığını, Yakup Cemil'e olan hayranlığıyla İttihat ve Terakki'nin “fedai”liğini yaptığını, Talat Paşa'ya tutkunluğunun yanı sıra, kişiliği, düşünceleri bugün bile tartışılan Dr. Abdullah Cevdet Bey'in bir süre ardından gittiğini, bugün biliyoruz.

Bu bilgilendirmeyi açmadan önce, bizlere Abdülkadir Kemâlî Bey üstüne ilk bilgileri veren Bezmi Nusret Kaygusuz'un *Bir Roman Gibi (1955)* adlı anı yapıtının 75. sayfasını birlikte okuyalım:

“Cerrahpaşa kulübünün bu faaliyeti İttihatçıların o tarafa doğru hareketini çekti. Abdülkadir Kemâlî'yi oraya musallat ettiler. Bu adam, azılı ve sopalı İttihatçılardan. Hukuk mektebinde arkadaşım. Diğer bazı Adanalılar gibi, o da şahsen bana karşı sevgi ve saygı gösterirdi. Yazı yazmasını pek beceremezdi. Buna rağmen ‘Erganûn’ isminde bir mecmua çıkarırdı. Koyu ve mutaassıp bir partizandı. İki de bir de Cerrahpaşa kulübünün camlarını kırar, bir arbede çıkarmağa çalışırdı. Hattâ bir defa geceleyin karanlık bir köşede pusu kurmuş, kulüpten çıkan Karagöz gazetesinin muharriri Ahmet Rifki'nin üzerine hücum ederek sopa ile kafasını kırmıştır. Cumhuriyet devrinde de serkeşlikte devam et-

miş, Adana'da (Ahali Cumhuriyet Fırkası) adile bir parti kurmuş ve “Toksöz” isminde bir gazete çıkarmıştır. 930 yılında Heyet-i Vekile kararıyla fırkası dağıtıldı. Kendisi de 948'de İstanbul'da vefat etti.”

B. Nusret Kaygusuz'un öznel yargıları içinde hoşumuza gitmeyen saptamaları olsa da, Kemâlî Bey'in “muhalifliğine”, “partizanlığına” karşılık Kaygusuz'un da İttihatçıların “muhalifi”, Osmanlı Demokrat Fırkası'nın kurucularından biri olduğunu unutmazsak, Kemâlî Bey'in kişiliği daha bir iyi anlaşılır. İttihat ve Terakki Fırkası'na gönülden bağlı, Yakup Cemil tutkunu bir gencin, muhaliflerine karşı “fedailiğini” anlamak zor değildir.

Kaygusuz'un açıklaması içinde, bizce önemli olan bir bilgi, A. Kemâlî'nin “yazı yazmasını pek becerememesi” ve “buna rağmen ‘Erganûn’ isminde bir mecmua çıkarmasıdır.”

“Erganûn”u tanıtmadan önce, aşağıda A. Kemâlî Bey'e bağlı olarak bilgi vereceğimiz *Meh-tâb* dergisinin, 13 Teşrin-i evvel (Ekim) 1327 (1911) tarihli, 14. sayısında yer alan bir duyuruyu birlikte okuyalım:

“ERGANÛN-Bu nâm ile, cumartesi şimdilik 15 günde bir def'a olarak Dâr-ül-fünûn şâkirdânı tarafından edebî, felsefî, ictimâî bir mecmûa intişâr edecektir. Dâr-ül-fünûn'un Erganûn inkılâbı olacağını ümîd ettiğimiz bu mecmûanın muvaffakiyetini arzu eyleriz.”

-s. 192-

1911 yılında Dâr-ül-fünûn Hukuk Mektebi'nde öğrenci olan(?)

Abdülkadir Kemâlî Bey'in lider kişiliği yanında, “üniversite öğrencilerinin” yayın organı niteliğinde bir derginin kuruculuğunu ve sahipliğini yapması, çevresindeki etkinliğinin önemli bir belirtisidir. Burada unutulmaması, ayrı bir incelemeyle değerlendirilmesi gereken konu da II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamı içinde, “Dâr-ül-fünûn” öğrencilerinin, “Hukuk ve Mülkiye Mektebi Talebe Cem'iyetleri”nin çıkarttıkları dergilerdir.¹

İlk sayısı, 15 Teşrin-i evvel (Ekim) 1327 (1911) Cumartesi günü çıkan MUSAVVER ERGANÛN (Resimli Org-E.S.) -elimizde koleksiyona göre- 7 sayı yayımlanmış. 15 günde bir yayımlanan derginin adı, 5. sayısından başlayarak [19 Kânun-ı evvel (Aralık) 1327 (1911)]sadece ERGANÛN olmuştur. 7. sayısı, 16 Kânun-ı sâni (Ocak) 1327 (1911) tarihli derginin, “Sahib-i imtiyazı Sıdkı-zâde Abdülkadir Kemâlî”dir. İlk sayısında, “Müessisleri: Emin Hicrî, İsmail Kemâl” diye verilmişse de, ikinci sayıdan başlayarak, “Müessisleri”nden Emin Hicrî'nin adının çıkarıldığını, yerine, Abdülkadir Kemâlî'nin adının baş harflerinin yazıldığını görüyoruz. “İlmî, Fennî, Felsefî, İctimâî, Edebî Bir Risâledir” başlığıyla yayımlanan *Musavver Erganûn*'da, A. Kemâlî Bey'in hukuk konulu makaleleriyle karşılaşırız. “Tefrik-i Kuvâ” başlıklı, “Kuvvetlerin Ayırımını” içeren makalesi, dergisinin 2. sayısında, “Uzviyyât-ı Sefilede Hayat” başlığıyla tamamlanır. “Müzâheret-i

Yaman Bir Muhalif: Abdülkadir Kemali [Öğütçü]

TAHA TOROS

Abdülkadir Kemali
(Öğütçü)
K. Poşet

TBMM'nin ilk devre milletvekili; üç günlük bakan İstiklâl Mahkemesi'nin hem reisi, hem sanığı; hükümetin yaman bir eleştiricisi; güçlü bir gazeteci; 1930'da Ahali Partisi'nin Kurucu Başkanı; din üzerine eserler yazan bir bilgin, şifalı bitkileri inceleyen bir kamus yazarı; ceza hukukunda içtihatlar kaynağı olan görüşleriyle uzman bir hukukçu; yakın politika tarihimizin bir renkli siması ve dinlenmesine doyum olmaz hatibi...

GÖRÜNÜMÜ VE TUTUMU

İri yapılı vücutundan hiç umulmayan, çok hareketli bir kişiydi. Heyecanlı konuşmalarında pembe yanakları kızarır ve mimiklerinde güçlü hitabetinin paralelinde değişik izler belirirdi. Çehresine şekil veren iri gözleri, her an harekete hazır, coşkulu bir görünümü yansıtır. Toksözülüğü, kararlılığı, sevimli tebessümleriyle karşısındakileri büyülercesine etkilerdi.

Bu nitelikleriyle, Meclis kürsüsünde, açık hava konuşmalarında, kapalı salon konferanslarında, mahkemelerdeki savunmalarında, hitabetinin gücünü daha da güçlendiren bir özelliğe sahipti. Bilgi hazinesi, tümü ile hukuka ve tarihe dayanırdı. Zaman zaman kabına

sığmayan, çevresinin havasına uymayan halleri olurdu. Ne var ki, inancından fedakârlık yapmadığı, sınırsız hürriyet tutkusundan ödün veremediği için, acı olaylarla dolu geçen hayatında, çok çile çekti. Zaman zaman tepkilere neden olan düşünceleri, sözleri, makaleleri yüzünden her dönemde adı koyu muhalife çıktı. Ama inançlarından, prensiplerinden vazgeçmedi.

BİR AĞUSTOS SICAĞINDA

Abdülkadir Kemali, Adana iline bağlı eski bir sancak olan Cebelibeberet'in yaz aylarında merkezi olan Yarpuz'da 1888 Ağustos'unda doğdu. Kendisi, latife yollu, yaşamının ateşli ve coşkulu geçmesini, gölge-derin hararetin 42 dereceye kadar çıktığı bir günde doğmuş olmasına bağlıdır! (Cebelibeberet'in şimdiki adı Osmaniye ilçesidir.)

Babası Sıtkı Efendi, burada icra memuruymuş. Daha sonra, eski adı Yarsuvat olan şimdiki Ceyhan ilçesine tahrirat başkâtibi olmuş. Abdülkadir Kemali'nin çocukluğu, Çukurova'nun en sıcak yörelerinden olan Ceyhan'da geçmiştir.

Kendisine verilen adın bir öyküsü var. O sıralarda günün en ünlü mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa imiş. Babası Bekir Sıtkı Efendi, Abdülkadir Paşa'yı çok sevdi-

ğinden, kendisinden izin alarak, oğluna adını vermiş.

GÜÇ KOŞULLAR İÇERİSİNDE, GÜÇLÜ BİR TAHSİL

Ceyhan'daki ilkokuldan sonra, Adana İdadisinde okuyan Abdülkadir Kemali, babasının Rumeli'de Pazar kazasına nakledilmesiyle, Manastır Askeri İdadisine girmiş. Fakat annesi, oğlunun asker olmasını istemediğinden, onu zorla bu okuldan almış. Abdülkadir Kemali, 15 yaşındayken, tek başına İstanbul'a gelip iş bulmuş, cerbezeci saşesinde, ailesinin katkısı olmaksızın hukuk tahsilini de tamamlamış.

1908 Meşrutiyeti'nin ilanı üzerine, İttihatçılarla öğrenciler içerisinde örgüt kurmakla görevlendirilmiş. Zekâsı, pürüzsüz konuşması nedeniyle, İttihat ve Terakki Partisi onu gençler arasında, bir ileri karakol gibi kullanmış! Bu hizmetleri sırasında, Talât Paşa'nın gözüne girmiş ve onun dümen suyunda çalışmış. Hattâ Abdülkadir Kemali'de bu Talât Paşa sevgisi öylesine yer etmiş ki, ilk çocuğu kız olmasına rağmen adını Talât koymuş.

Talât Paşa, partilerinin mitinglerinde ve karşı partilerin bozguna uğratılmasında Abdülkadir Kema-

Üstte: Abdülkadir Kemali, yanda Şark İstiklâl Mahkemesi'ne verilen jürecilerden dördünün hatıra fotoğrafları: Oturanlar, soldan itibaren, Ahmet Emin, İsmail Müştak, Suphi Nuri. Ayaktaki, Ahmet Şükrü.

li'ye sık sık görevler vermiş.

Abdülkadir Kemali Hukuk'u ikmal edince, Talât Paşa'nın emri ile önce Siirt'e, oradan da Basra'ya savcı muavini olarak gönderilmiş; ama bu görevi sırasında, kendisine İttihat ve Terakki Partisi'nin işleri ile ilgilenmesi önerilmiş. Ne var ki, Parti Merkezlerindeki ihtilaf üzerine, daha doğrusu, Yakup Cemil'in kurşuna dizilmesinden duyduğu üzüntü ile resmî görevini bırakmış ve gönüllü olarak Çanakkale Savaşı'na katılmış.

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARI VE ÜÇ GÜN SÜREN BAKANLIK

Abdülkadir Kemali, ünlü Kurtuluş Savaşı'na borçludur. Önceleli silah sarınları arasında yer alır. O sırada ilk Büyük Millet Meclisi'ne Kastamonu'dan milletvekili seçilir. Milletvekilliğinin yanı sıra, kısa bir süre Adliye Müsteşarlığı yapan Abdülkadir Kemali Bey, bir aralık, Sağlık Bakanlığı'na da vekalet etmiştir. O günün mevzuatına göre, Bakanlık Meclis tarafından gizli oyla seçilirlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın cephede bulunduğu sırada boşalan Adalet Bakanlığı'na, 1 Kasım 1920 günü yapılan seçimle, Abdülkadir Kemali getiril-

di. Ne var ki, bu bakanlık sandalyesinde üç gün oturabildi.

4 Kasım 1920 günü -sağlık sebebiyle- Adalet Bakanlığı'ndan istifa etti. Atatürk'le ilk anlaşmazlık, belki de bu olaydan başlar. Çünkü Mustafa Kemal, kendisinin Ankara'da bulunmadığı bir zamanda aceleyle getirilen bu seçimi benimsememişti.

HÜKÜMET MERKEZİNİ KAYSERİ'YE NAKLEDEMEZSİNİZ!

Abdülkadir Kemali, yukarıda belirttiğimiz istifasından sonra şiddetli bir muhalefete geçti. İlk muhalefeti Yunanlıların Polatlı'ya yaklaşmaları günlerinde, hükümet merkezinin Kayseri'ye nakli hazırlıkları sırasında oldu. Kendisinden dinlediğime göre, Kayseri'ye nakil hazırlığının Meclis'te duyulması üzerine, milletvekilleri heyecanlanmışlar. Fakat buna açıkça karşı koyamadılar. Meclis'ten çıkarken kapıda Mustafa Kemal'e rastlayan Abdülkadir Kemali onun yolunu keserek,

— Paşam ne yapıyorsunuz? Bu hareket milletle maneviyat diye bir şey bırakmaz. Biz arkadaşlarla yemin ettik. Ölse de Ankara'dan ayrılmayacağız. Hükümetin de Ankara'dan başka yere gitmesini engel-

leyeceğiz. İmanımızda yara açtırmayacağız! demiş.

Mustafa Kemal Paşa, Abdülkadir Kemali'nin yüksek sesle yaptığı bu heyecanlı konuşmaya karşı, kendisine itidal tavsiye etmiş. Ve hükümetin nakli için kesin karar alınmadığını, bu kararın askerî zorunluluklarla verilebileceğini, fakat buna şu anda gerek kalmadığını, bu dakikada ordumuzun düşman karşısında dayanıklılık sağladığını söylemiş.

BAŞKUMANDAN, BAŞBAKAN ARAMAYINIZ; KÖY MUHTARI ARAYINIZ VE HALKA İNİNİZ

İlk Millet Meclisi'nde şiddetli konuşan üç muhalif vardı: Bunlar, Trabzon Mebusu Ali Şükrü, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş), Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali (Öğütçü) idiler.

Abdülkadir Kemali'nin Nahiyeler Kanun tasarısı üzerine yaptığı eleştiriler, köy ve köylüleri yakından tanıması bakımından, ilginçtir. Meclis'te 24 Eylül 1921 günü yapılan 81. toplantıda köylüye ağır yük getiren bu tasarısı Abdülkadir Kemali, özetiyle şöyle eleştirmiştir:

“... Halk bütün servetini, bacadındaki donu, sırtındaki gömleği verdiği halde, bunlar yetmiyormuş gibi bedenden çalışma zorunluluğu-

Abdülkadir Kemali Öğütçü

MERAL DEMİREL

Siyasî hayatımda ve bütün faaliyette her şeyden evvel bana hâkim olan aile ve bilhassa manevi muhit bulunmakta idi ve hâlâ da tesir altındayım. Sonra Avrupa'ya kaçanların genç yaşında elime geçen gazeteleri ve kitapları müessir oldu. Sonra isbtibdat, meşrutiyet ve Cumhuriyet idarelerinde gerek adli ve gerek memleket vazifeleri sırasında ve hatta henüz mektepte iken gördüğüm ve bizzat maruz kaldığım birçok haksızlıklar da yukarıdakiler kadar beni tesiri altına aldı. İslâm tarihi, Osmanlı tarihi ve cihan tarihi okurken hep hazırlıklara ait olan kısımları çabuk öğrenir ve diğer birçok kısımlarını riyâkârlık ve sahtekârlık addederdim. İslâm tarihinin üzerimde yaptığı tesir birçok yazı-

larımda daima tecelli edegelmiştir. Kuvvet menbaim İslâmiyet olmuştur. Korkusuzluk oradan gelmişti... Darüşşafakalı Ahmed Kemal'in milliyetçilik hususunda bana yaptığı telkinat çok büyüktür. [...] Fransız inkılâplarının, Amerika inkılâplarıyla istiklâli tarihinin üzerimdeki tesirleri de çok büyüktür.¹

Abdülkadir Kemali Öğütçü'nün, 1948'de -ölümünden bir yıl önce yazdığı bir mektuptan alınan yukarıdaki satırlar onun düşünce yapısını etkileyen unsurları gözler önüne seriyor: Düşünce yapısını besleyen kaynaklar arasında, Jöntürklerin ve İttihatçıların istibdat karşıtı ve hürriyetçi yönü; başta Fransız ve Amerikan devrimleri olmak üzere dünyadaki bütün özgürlük ve bağımsızlık mücadeleleri ve milliyetçilik önemli bir yer tutmaktadır. Hukukçu kimliğinin de etkisiyle kişi hak ve özgürlüklerine karşı yapılan ihlallere (haksızlıklara) karşı çıkmak da düşünce sistemi içinde merkezi bir öneme sahiptir. Bütün bunlar onun inkılâpçı, hürriyetçi (demokrat, siyasal liberal) ve milliyetçi yönünü açıkça ortaya koymaktadır. Ama, bu Öğütçü'nün fikir kaynaklarının ve fik-

290
-278

egemenlik ve bağımsızlık idealleri açısından yakınlaşmaktadır.

Buna karşılık, bu modelde varolan "bireysel özgürlük" anlayışının ve bu anlayışla birleşen, devletin topluma müdahale etmemesi gerektiği ilkesinin dışında bir yere sahip olan Kemalizm, modern devletin aynı zamanda bir "kültür devleti" olduğu yargısını doğrularcasına, oluşturmayı hedeflediği yeni devletin meşruluk temellerini inşa ederken yani, yeni devletin yurttaşlık anlayışının kültürel çerçevesini oluştururken, "saltanat-ı şahsiyyeden sal-

tanat-ı millîyeye geçiş" diye ifade ettiği "geçmişten kopuş radikalliği" içinde mevcut olan bir paradoksa düşmüştür. Buradaki paradoks, Cumhuriyet'in anılan liberalizmi ile bu liberalizmi neredeyse görünmez kılacak bir biçimde öne çıkarılan, kâh "yeni rejime uygun bir insan tipi oluşturma" hedefiyle, kâh -bir bakıma saltanat-ı şahsiyye döneminden tevârüs edilmiş- "devletin kutsallığı" ile bezenmiş bir otoriterlik arasındadır.

Cumhuriyeti bir "devrim," Kemalizmi de bu anlamda bir "devrim ideolojisi" di-

ri yapısının bir yönüdür. Öteki yönünde ise en önemli etki kaynağı olarak İslâmiyet yer almaktadır. Aile çevresinin ve içinde bulunduğu sosyal çevrenin üzerindeki etkisini de önemle vurgulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ise muhafazakârlik kavramı önplana çıkmaktadır.

Bütün siyasal yaşamı boyunca, bu kavramları, birbiriyle bağdaştırmaya çalışan Abdülkadir Kemali Öğütçü'yü, son elde, en iyi tanımlayan kavram "muhafazakâr demokrat"lık olsa gerektir.

YAŞAMI

Öykü ve roman yazarı Orhan Kemal'in babası olan Abdülkadir Kemali Bey 10 Ağustos 1889'da Cebelibereket'in (Osmaniye) Yarpuz bucağında doğdu. İstanbul'daki Hukuk Mektebi'ne girdi ve buradaki öğrencilik yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Bu dönemde *Musavver Erganon* ve *Şebtâb* isimli iki dergi çıkararak, hukuk alanında makaleler yazdı. 1912'de mezun olup memuriyet hayatına atıldı. Siirt, Basra ve Kastamonu'da savcı yardımcılığı, Kirmastı'da (Mustafakemalpaşa) kaymakamlık gö-

Birinci TBMM'ndeki muhalefet içinde müstakil bir konumu olan Abdülkadir Bey, bu muhalefetin liberal ve muhafazakâr yönelimler arasındaki şahıslarından biridir.

revlerinde bulundu. 1914'te orduya yazıldı, Çanakkale savaşlarına katıldı. 1918'de terhis olduktan sonra memuriyet hayatına döndü. Savcılık göreviyle bulunduğu Kaşfamonu'dan Birinci Meclis'e milletvekili seçildi. Bu dönemde Adliye Vekâleti Müsteşarlı-

revlerinde bulundu. 1914'te orduya yazıldı, Çanakkale savaşlarına katıldı. 1918'de terhis olduktan sonra memuriyet hayatına döndü. Savcılık göreviyle bulunduğu Kaşfamonu'dan Birinci Meclis'e milletvekili seçildi. Bu dönemde Adliye Vekâleti Müsteşarlı-

revlerinde bulundu. 1914'te orduya yazıldı, Çanakkale savaşlarına katıldı. 1918'de terhis olduktan sonra memuriyet hayatına döndü. Savcılık göreviyle bulunduğu Kaşfamonu'dan Birinci Meclis'e milletvekili seçildi. Bu dönemde Adliye Vekâleti Müsteşarlı-

revlerinde bulundu. 1914'te orduya yazıldı, Çanakkale savaşlarına katıldı. 1918'de terhis olduktan sonra memuriyet hayatına döndü. Savcılık göreviyle bulunduğu Kaşfamonu'dan Birinci Meclis'e milletvekili seçildi. Bu dönemde Adliye Vekâleti Müsteşarlı-

revlerinde bulundu. 1914'te orduya yazıldı, Çanakkale savaşlarına katıldı. 1918'de terhis olduktan sonra memuriyet hayatına döndü. Savcılık göreviyle bulunduğu Kaşfamonu'dan Birinci Meclis'e milletvekili seçildi. Bu dönemde Adliye Vekâleti Müsteşarlı-